

3 гісторыі маёнтка Бяльмонты

Гісторыя рэзідэнцыі з назвай Бяльмонты (ад паловы XVIII ст.) звязана з прадстаўнікамі родаў іншаземнага паходжання Гільзенаў, Мануццы, Плятараў (два апошніх былі графскімі родамі), а па жаночай лініі - Патоцкіх, Струтынскіх, Сабанскіх.

Ян Аўгуст Гільзэн (1702 - 1767 гг.), ваявода мінскі, залажыцель рэзідэнцыі, адносіўся да ліку самых заможных асоб паўночна-усходняй часткі Рэчы Паспалітай.

У 1768 г. пры маёнтку быў заснаваны філіяльны касцёл Браслаўскай парафіі. Паводле апісання 1784 года філія ўключала толькі 22 паселішчы, у тым ліку мястэчка Замошша, 8 вёсак, засценкі і сядзібы.

У 1768 г. у Бяльмонтах зрабіў прыпынак Шыман Касакоўскі (1741 - 1794 гг.), дзяржаўны дзеяч, гетман Вялікага княства Літоўскага. Быў адным з кіраўнікоў Барскай канфедэрацыі, пазней падтрымаў Таргавіцкую канфедэрацыю. Падчас паўстання Т.Касцюшкі павешаны ў Вільні за здраду. Дарэчы, жонкай гетмана была Тэрэза з Патоцкіх, першая жонка ўладальніка Бяльмонтаў Юзафа Ежы Гільзена.

Паводле тэстаменту Юзафа Ежы Гільзена (1783 г.) сяляне маёнтка павінны былі атрымаць асабістую волю, а палова даходаў ад маёнтка накіроўвацца на асвету дзяцей збяднелай шляхты, медыцынскую дапамогу, на карысць навукі і культуры. Ю.Гільзэн адпісаў вялікую суму грошай на карысць касцёла ў Бяльмонтах і выказаў жаданне быць пахаваным у гэтым храме.

У 1798 г. мураваны палац, збудаваны Гільзенамі, налічваў 19 пакояў на першым паверсе і 14 - на другім. У маёнтку мелася некалькі іншых будынкаў. У гэтым жа годзе Бяльмонты былі прададзены графу Мікалаю Мануццы.

Напрыканцы XVIII - пачатку XIX стст. аканомам у Бяльмонтах працаваў Рафал Траяноўскі, капітан войск ВКЛ, удзельнік паўстання 1794 г. У маёнтку прайшлі дзіцячыя гады яго сына Яна Траяноўскага (1799 - 1878 гг.), будучага мастака, вядомага сваімі вольналюбівымі і атеістычнымі поглядамі.

У першыя дзесяцігоддзі XIX ст. у маёнтку ўладарыў сын Мікалая Мануццы, графа, італьянца, знакамітага авантурыста, - Станіслаў, якога аднак лічылі сынам караля Станіслава Аўгуста. С.Мануццы быў добрым гаспадаром, ініцыяраваў вырашчванне спецыяльнага гатунку якаснага льну, славіўся

як філантроп, прыхільнік народнай асветы. На апошнія мэты ў 1806 г. ахвяраваў 26 тыс. рублёў - вялікую па тых часах суму. Жонка Станіслава, Канстанцыя Плятэр, актыўна займалася дабрачыннай дзейнасцю ў маёнтку. Да прыкладу, утрымлівала пансіянат для дзяўчат.

Паводле ўспамінаў 1811 г. увесь распарадак палацавага жыцця, якога прытрымліваўся С.Мануццы, павінен быў нагадваць уклад жыцця імператарскага двара ў Пецяргофскай рэзідэнцыі.

Напрыканцы XVIII - пачатку XIX стст. Мануццы трымалі ў Бяльмонтах палацавы аркестр, які ў тым ліку даваў адмысловыя канцэрты з удзелам хору, што складаўся з дзяўчат пансіянату.

Пры адступленні расійскіх войскаў 6 ліпеня 1812 г. а 10 гадзіне раніцы ў Бяльмонты прыбылі імператар Аляксандр I і яго брат Канстанцін і ў той жа вечар выправіліся ў бок Дрысы.

У час вайны 1812 г. у маёнтку размяшчаўся штаб Баркляя дэ Толі, камандуючага расійскімі войскамі. Тут пабывала цэлая пляяда бліскучых афіцэраў. У наваколлі Бяльмонтаў расіяне мелі магчымасць згрупаваць усе свае сілы для рашаючай бітвы.

Пасля расіян у Бяльмонтах на некалькі дзён прыпыніўся Іахім Мюрат, маршал Францыі, кароль Неапалітанскі. Паводле некаторых крыніц ён быў захоплены прыгажосцю графіні Канстанцыі. У Бяльмонтах І.Мюрат напісаў лірычны верш, пазней пакладзены на музыку.

У жніўні 1812 г. расіяне зрабілі рэйд па тэрыторыі, занятай французамі, да Бяльмонтаў і захапілі С.Мануццы, які актыўна дзейнічаў на карысць французскіх улад. У прыватнасці ён выязджаў на сустрэчу з імператарам Напалеонам, маючы рэкамендацыі ад І.Мюрата. Было захоплена яшчэ 80 чалавек. Па распараджэнню імператара Аляксандра I С.Мануццы быў адпраўлены ў Санкт-Пецярбург.

У 1818 г. да палаца была дабудавана капліца, якая мела рысы класіцызму. Пазней капліца стала парафіяльным касцёлам.

Увосень 1821 г., падчас вайсковых манеўраў у Бяльмонтах сустрэліся дэкабрысты Міхаіл Лунін і Аляксандр Поджыа. Вядома, што апошні быў сябрам Я.Траяноўскага.

У 20-я гады XIX ст. С.Мануццы пачаў перабудову палаца. Былі разабраны дах, унутраныя сцены будынка. Праца прыпынілася па прычыне раптоўнай смерці графа ў 1829 г. Наступныя ўладальнікі маёнтка Плятэры ў 30-я гады XIX ст. прыстасавалі пад рэзідэнцыю вялізны будынак флігеля. Двухпавярховы палац з гэтай пары існаваў толькі як архітэктурная дэкарацыя маёнтка.

У 60-я гады XIX ст. абшары маёнтка налічвалі звыш 55 тыс. га., у тым ліку значныя лясныя масівы. Граф Фелікс Плятэр залажыў у маёнтку асновы лясной гаспадаркі. Былі прарыты меліярацыйныя і сплаўныя каналы даўжынёй 136 вёрст. Праз Дрывяты, Друйку лес сплаўляўся да Рыгі. У паўднёвай частцы ляснога масіва маёнтка было закладзена некалькі фабрык па перапрацоўцы лесу (запалкавай саломкі, тары, кардонная). Каля прадпрыемстваў узнік фабрычны пасёлак Плятэрова.

Сядзібны дом у пачатку XX ст.

Маёнтак Бяльмонты на плане XIX ст.

У 1863 г. шэраг служачых і падданах маёнтка прымалі ўдзел у паўстанні.

У 1876 г. тры замалёўкі Бяльмонцкага палаца і капліцы Напалеон Орда (1807 - 1883 гг.), вядомы мастак, кампазітар. Арыгіналы зберагаюцца ў Нацыянальным музеі ў Кракаве.

У другой палове XIX ст. Бяльмонты славіліся сваімі аранжэрэямі. Іх налічвалася 5, у тым ліку для персікаў, інжыру, вінаграду. Садавіна з Бяльмонтаў рэалізоўвалася часткова ў Дынабургу. Першая аранжэрэя закладзена ў канцы XVIII ст.

У канцы XIX - пачатку XX стст. маёнтак вылучаўся ўзорнай сельскай гаспадаркай, аб развіцці якой дбаў Ф.Плятэр. Побач з Бяльмонтамі існавалі фермы з пародзістымі жывёламі. Пародзістую жывёлу трымалі і ў фальварках. Раслінагадоўля давала вельмі высокія ўраджай. Граф трымаў вялікі парк сучасных сельгасмашын. Пры маёнтку дзейнічаў бровар і паравы млын. Па многіх напрамках сельскай гаспадаркі адбывалася практычнае навучанне. Практычны курс у Бяльмонтах праходзіў Станіслаў Булак-Балаховіч (1883 - 1939 гг.), выдатны беларускі дзяржаўны і грамадскі дзеяч, генерал.

З канца XIX ст. гісторыя маёнтка цесна звязана з імем Станіслава Нарбута (1853 - 1926 гг.), таленавітага браслаўскага

лекара, грамадскага дзеяча, які быў сябрам Плятэраў і іх асабістым лекарам.

У пачатку XX ст. вершаваную "Баладу аб Бяльмонтах" напісаў Генрык Скірмунт (1868 - 1939 гг.), паэт, кампазітар, прадстаўнік роду, з якога выйшла шмат польскіх і беларускіх дзеячаў.

У пачатку XX ст. Плятэры будуць у Браславе дом. Мураваны будынак па вул. Вялікай (сучаснай Ленінскай) служыў рэзідэнцыяй падчас прыезду ўладальнікаў Бяльмонтаў у Браслаў. Плятэры адыгрывалі значную ролю ў грамадскім жыцці мястэчка.

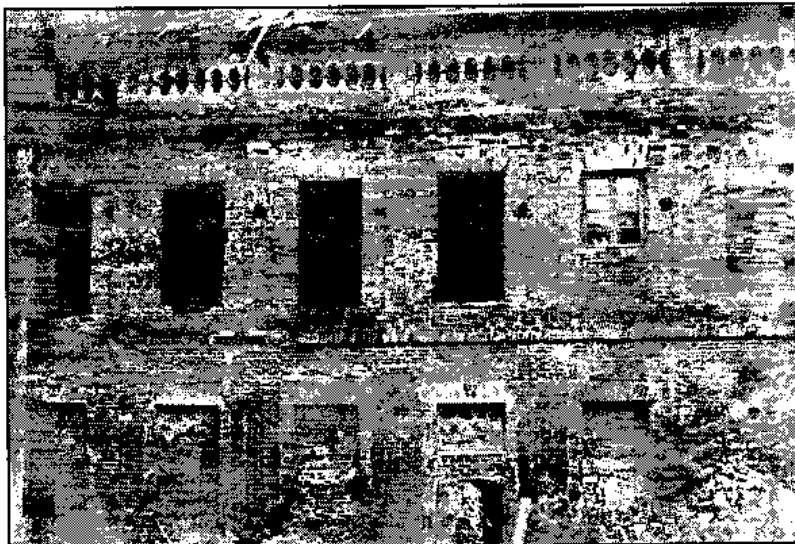
У 1908 г. была заснавана Бяльмонцкая пажарная дружина. Удзел у яе стварэнні прымаў і С.Нарбут, заснавальнік і кіраўнік дружны ў Браславе. Граф Ф.Плятэр добра фінансаваў дружыну, якая мела парк лепшы, чым у Браславе. У 1909 годзе дружина

налічвала 47 чалавек.

Перад першай сусветнай вайной маёнтак Бяльмонты валодаў каштоўнай калекцыяй старажытных рэчаў. Сярод іх - каштоўная мэбля ў стылі Людовіка XVI. Архіў маёнтка ўтрымліваў дакументы XVI ст., бібліятэка налічвала 3 тысячы тамоў. Архіў і бібліятэка былі апісаны вядомым даследчыкам Станіславам Пташыцкім (1853 - 1933 гг.). У 1915 г. бяльмонцкія зборы вывезены ў Расію. Слядоў іх выявіць да гэтай пары не ўдалося.

Пячатка Бяльмонцкай пажарнай дружны. Пач. XX ст.

На гэтым фотаздымку выразна бачны атык - дэкарватыўная сценка пад карнізам, якая аздабляла палац

У 1918 годзе пасля адыходу нямецкіх войск маёнтак разрабаваны і спалены сялянамі.

У 1924 годзе ў родавай усыпальніцы пры маёнтку пахаваны граф Фелікс Плятэр, адзін з самых лепшых гаспадароў у гісторыі маёнтка.

У 20 - 30-я гады XX ст. рэзідэнцыя ўладальнікаў знаходзілася ў адным з прыстасаваных будынкаў маёнтка. Гэты будынак быў спалены ў другую сусветную вайну партызанамі.

У савецкі перыяд побач з маёнткам узнікла вёска Бяльмонты. У 1949 г. быў утвораны калгас імя Молатава. На базе некаторых гаспадарчых будынкаў маёнтка дзейнічала МТС.

У 1974 г. вёска Бяльмонты далучана да вёскі Ахрэмаўцы, аднак старая назва да гэтай пары ўжываецца як неафіцыйная.

Італьянскі след у тапаніміцы маёнтка Бяльмонты

Кастусь Шыдлоўскі

Каля 30 гадоў Бяльмонтамі валодалі італьянцы Мануцы і таму ёсць спагуса лічць назву маёнтка італьянскага паходжання. Тым больш, што такі тапонім шырока распаўсюджаны на тэрыторыі Італіі. Аднак гістарычныя матэрыялы сведчаць, што назва Бяльмонты ўзнікла за некалькі дзесяткаў гадоў як сядзіба стала радавым гняздом Мануцы. Прыгожую мілагучную назву Браслаўшчыне падаравалі Гільзены, прыхільнікі французскай культуры. Як жа больш правільна казаць - Бяльмонт, ці Бяльмонты. Гістарычны матэрыял, у тым ліку картаграфічны, падае толькі адзін варыянт - Бяльмонт. Але як сведчаць старажылы ў наваколлі заўсёды казалі Бяльмонты. Такі варыянт замацаваўся за вёскай пры маёнтку і ў савецкія часы. Магчыма гэта ўплыў італьянскага вымаўлення графоў Мануцы, які прыжыўся сярод сялян (ад Бяльмонці). Вось і першы італьянскі след у тапаніміцы маёнтка.

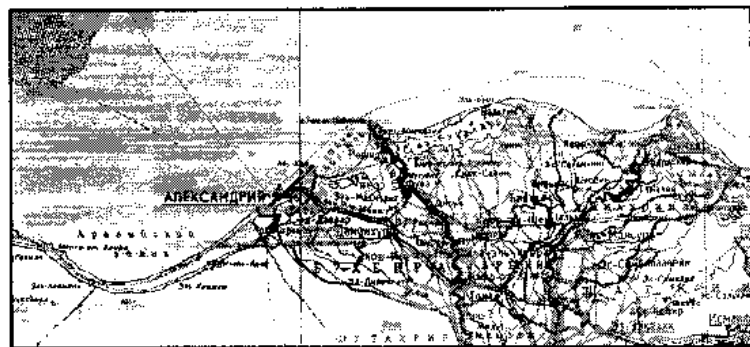
Кідаецца ў вочы нетутэйшасць назваў вёсак, размешчаных непалёку ад Бяльмонтаў - Разета, Дукелі. Пры дэталёвым даследванні мясцовай тапанімікі аказалася, што такіх назваў значна болей. Больш таго, аказалася, што тапонімы італьянскага паходжання можна знайсці ў іншых мясцінах, уладальнікамі якіх былі Мануцы. Канцэнтрыруюцца яны там, дзе знаходзіліся ранейшыя графскія рэзідэнцыі (Бяльмонты Мануцы набылі ў 1798 г., а першыя ўладанні на Браслаўшчыне атрымалі ў 1776 г.). Італьянскі пласт тапанімікі былых абшараў уладанняў Мануцы (а пасля 1798 г. іх можна назваць Бяльмонцімі) налічвае некалькі дзесяткаў назваў, значная частка якіх нажалі знікла з сучаснай карты са знікненнем паселішчаў.

Напачатку звернем увагу на наваколле Бяльмонцкай рэзідэнцыі. Вернемся да назваў вёсак Разета і Дукелі, якія існуюць і цяпер. Ад іх паходзяць і назвы двух вялікіх заліваў возера Дрывяты - Дукельская і Разецкая Лукі. З Разетай спачатку ўсё выглядала проста - назва ад жаночага імя італьянскага гучання. Аднак з'явілася іншая версія. Дапамог выпадак. Віктар Карэнік з Плюсаў, які пастаянна бярэ ў музеі гістарычную літаратуру, неяк спытаў: "Ці мае дачыненне браслаўская Разета да Разеты, рукава ракі Ніл, якая згадваецца ў рамане І.Яфрэмава "На ўсходзе айкумены"? Сапраўды, існавала такая назва ў Егіпце, больш таго, пры ўпадзенні рукава ў Міжземнае мора быў горад Разета (сучасны горад Рашыд на беразе заліва Абу-Кір, на ўсход ад знакамітай Александрыі). У 1799 г. французскія жаўнеры знайшлі ў наваколлі Разеты пліту з таямнічымі надпісамі. Разецкі камень быў вывезены ў Еўропу і стаў адной з тагачасных сенсаций. Ён захоўваецца ў Брытанскім музеі ў Лондане. Іерагліфічны тэкст пліты быў дэшыфраваны ў 1882 г. французскім даследчыкам Ж.Шампальенам. Ці не мог ушанаваць сенсачынную знаходку ў назве вёсачкі адукаваны граф Мікалай Мануцы? Знайдзіце на карце Егіпта горад Рашыд і паглядзіце на карту Браслаўшчыны. Размяшчэнне абодвух Разет ідэнтычнае. Нават формы берагавых ліній маюць падабенства! На паўднёвы захад ад егіпецкай Разеты размя-

юцца шматлікія нізіны, занятыя саланчакамі, у многіх з іх былі азасы. У такім жа кірунку ад браслаўскай Разеты - вялізнае балота. На карце XIX- пачатку XX стст. зафіксавана яго дзіўная назва - Пальма. Вёска Дукелі таксама знаходзіцца на беразе Браслаўскага возера. Напачатку пры расшыфроўцы назвы за аснову бралася лацінскае "дук" - княскі. Але ў энцыклапедыях падаецца геаграфічны і гістарычны тэрмін Дукля (Дзіаклея,

На карце пачатку XX ст. - наваколле Бяльмонцкай сядзібы з вёскамі Разета, Дукелі, балотам Пальма, паўвостравам Бона

Сучасная карта Егіпта. На ўсход ад Александрыі - г.Рашыд, даўняя Разета. Берагавыя лініі ў наваколлі абодвух Разет вельмі падобныя

Зэта). Так называлася гістарычная вобласць на беразе Адрыятычнага мора, заселеная ў VII ст. сербскім племенем дуклян. З IX ст. існавала княства Дукля. Не будзем паглыбляцца ў гісторыю гэтай тэрыторыі. Адзначым толькі адну акалічнасць: пад пагрозай турэцкай экспансіі Дукля ў 1944 г. прызнала верхавенства ўлады Венецыі. Але ж Мануцы - венецыянец.

Дарэчы, сучасная назва Дуклі - Чарнагорыя, ад 2006 г. яна з'яўляецца самастойнай еўрапейскай краінай.

Выглядае, што граф М.Мануццы быў вялікім жартаўніком. Адносна непадалёку ад Дукеляў знаходзім назву фальварка Марцэбаліна, паводле крыніц XIX ст. - Марцэбелліно (*bellino*-прыгожанькая). У наваколлі былой сядзібы многім вядома паўвыспа Ушына. Але нават старажылы не памятаюць, што ў XIX - пач.XX ст. гэта мясцовасць называлася Бона. У разгадцы італьянскай назвы магчыма некалькі варыянтаў. У гісторыі вядома такая асоба - каралева Бона (1494-1557), другая жонка Жыгімонта Старога. Дарэчы, яна валодала велізарнымі ўладаннямі на тэрыторыі Беларусі. Родам Бона Сфорца з Італіі, горада Віджовано (непадалёку ад сучаснага Мілана), які ўваходзіў у склад Ламбардыі. Непадалёку ад Віджовано праходзілі межы Венецыянскай рэспублікі. Абедзве гістарычныя вобласці мслі шмат агульнага ў гісторыі. Згадаем Ламбардскую лігу XII-XIII стст.

Бона Дза - багіня рымскай міфалогіі, добрая багіня, адна з багінь-маці, якая звязана з лесам, расліннасцю, асабліва з лекавымі зёлкамі. Паўвыспа Бона - маляўнічы куточак за паркам. Яшчэ Бона - святая ў каталіцкім пантэоне, У адным з перапісаў маёмасці графа Мануццы згадваецца рэлікварый св.Боны з аўтэнтычнай папскай булай.

Пашукаем яшчэ незвычайных назваў каля Бяльмонтаў і адзначым: Лярэта (жаночае імя ў Італіі), Фартуна (багіня рымскай міфалогіі, шчасця, удачы, выпадку), Мілагра (?), Зімірка (магчыма Земфіра).

Першае ўладанне, якое атрымаў граф М.Мануццы ад караля Станіслава Аўгуста былі Опсаўскае і Даманаўскае староствы. У Опсе існавала графская рэзідэнцыя. Опса - назва вельмі старажытная, у гістарычных крыніцах вядома з 1500 г. і мае балікае паходжанне. Аднак магчыма граф быў уражаны адным супадзеннем. Опс ў рымскай міфалогіі з'яўляецца багіняй урадлівасці, багатага жніва, пасеваў. Яе культ блізкі да кulta яшчэ аднаго рымкага бога Конса, вартаўніка зерневых запасаў. Непадалёку ад Опсы знаходзіцца Кансталіна. Зноў супадзенне, але цікавае. Ці не яно падштурхнула графа італьянца ушаноўваць герояў рымскай міфалогіі ў назвах беларускіх паселішчаў? Такія прыклады знойдзем каля Опсы. Напрыклад Купідла, невялікае паселішча на поўнач ад рэзідэнцыі, - моцная жарсць, боства каханья. Побач - вёска Эйдымяны (сучаснае напісанне Адымянішкі). Эндзіміен - герой грэчаскай міфалогіі, прыгожы юнак якога Зеўс узяў на неба. У гэтым жа мікрарэгіёне фіксуем назвы - Жылінда і Клярында. Філолагі тлумачаць, што канчаткі *-інды*, *-анда* і падобныя характэрныя для італьянскай мовы (згадаем знакамітую Джаконду). Клярында ўтварылася ад лацінскага імя Кларус (ясны, светлы). Жылінда мае германскія карані звязаныя са словам ліпа. Жылінда - мясцовасць дзе шмат ліпаў.

У ходзе падобных росшукаў узнікае шмат спакусаў далучыць да італьянскіх як мага больш назваў. І тлумачэнні могуць быць перакананымі. Вакол опсаўскага арэала італьянскіх назваў знаходзіцца вёска і возера Рожава. Быў яшчэ такі фальварак. У некагортх крыніцах сустракаем напісанне Розава. Згадаем італьянскае *Rosa* - чырвоны. Ручаіна, што выцякае з возера называецца Даўблянка (віпка - белая). Чырвонае возера і белая ручаіна. Нібыта падобна, але гэта падабенства чыста знешняе.

Працягнем наша знаёмства з італьянскімі мясцінамі Браслаўшчыны. У 1780 г.М.Мануццы набывае ў Цеханавецкіх Богіна і навакольныя абшары. Гэта вельмі прыгожыя мясціны. Богінскае возера напэўна адно з самых маляўнічых на Брас-

лаўшчыне. Граф меў рэзідэнцыю ў Богіна, а потым вельмі палюбіў фальварак Альбінова. У ім стары М.Мануццы правёў апошнія гады жыцця, шукаючы спакою. З італьянскай мовы назва перакладаецца як сівы, бялёсы (згадаем шырока вядомы тэрмін *альбінос*). Мясцовасць побач з фальваркам нізінная, тут часта выпадае раса, ці іней. Тады пануе бялёсы колер. Падобнага паходжання назва вёскі Луні, што недалёка ад Слабодкі. Яшчэ каля Альбінова фіксуецца назва ўрочышча Пальма (сустракаецца другі раз). Пазней на поўдзень ад фальварка ўзнікла вёска Альбінаўка. На захад ад Альбінова існаваў засценак Адоніс. Шмат каму вядома імя гэтага героя рымскай міфалогіі. Адоніс - боства, звязанае з перыядамі ўмірання і адраджэння прыроды. Лёгка ўявіць, што такую назву мог прапанаваць састарэлы граф, які ўжо рыхтаваўся да адыходу ў іншы свет. Вядома, што граф быў ініцыятарам узвядзення на сваіх землях многіх фальваркаў. Найбольш поўна міф аб Адонісе прадстаўлены ў творах слыннага паэта Авідзія. У некалькіх кіламетрах на паўночны ўсход ад таго месца дзе быў фальварак Альбінова ёсць сучасная вёска Эйвідавічы. У крыніцах XIX ст. яна называецца трохі іначай - Авідавічы. Так што не выключана, што назва гэтай лясной вёсачкі ўслаўляе выдатнага паэта антычнай цывілізацыі. Публій Авідзій Назон, аўтар зборнікаў вершаў пра каханне, а таксама твора «Метамарфозы», у якой распрацавана тэма рымскай міфалогіі. Творчасць паэта наўплывала на ўсю заходнееўрапейскую паэзію. Пераклады Авідзія ёсць у нашага класіка Максіма Багдановіча. Нарадзіўся Авідзій у 43 годзе да нашай эры, значыць 2007 год - юбілейны., 2050 гадоў з дня яго народзінаў. І яшчэ, Авідзій - рымскі паэт, любіў вечны горад, трызніў аб ім у час выгнання. Можа не выпадкова побач з Авідавічамі з'явіўся засценак Раманаўка (Рома - так па-італьянску гучыць назва слаўтаў сталіцы). Ёсць спакуса аднесці да італьянскіх такія тапонімы побач з Богіна як Разалінова, Ідалінова, нават Белевічы. Аднак пакінем іх у спакоі.

Звернем на самы поўдзень Браслаўшчыны - Казяны і наваколле. Мануццы быў землеўладальнікам з 1796 г і тут. У гэтай мясцовасці паселішчаў увогуле няшмат, болей балот і лясоў. Звернем увагу на нетыповыя назвы: Пента (ад лацінскага пяць, напрыклад Пентагон - будынак з пяццю гранямі), а побач Вінаграды і Генужа.

Па-за межамі сучаснай Браслаўшчыны, у наваколлі былога мястэчка Ёды (гэта тэрыторыя адносілася да гістарычнай Браслаўшчыны) ёсць яшчэ адзін тапанімічны кур'ёз іншаземнага паходжання. Тут існавала паселішча Дзіянісава, побач Вінніца, трохі далей Весялова. Дзіянісій ў грэцкай міфалогіі бог расліннасці і вінаградарства. Сэнсавы ланцужок назваў прасачыць нескладана. Ад гэтых мясцін да Бяльмонтаў - рукой махнуць. Аднак уладальнікі маёнтка наўрашце прыкляліся да ўзнікнення гэтых назваў, не іх парафія. А можа іх прыклад некаму спадабаўся?

Увогуле, прапанаваны чытачу матэрыял, гэта толькі разважанні на тэму. Патрэбны дэталёвыя даследванні з фіксацыяй часу ўзнікнення паселішчаў з "падазронамі" назвамі, варыянтаў іх напісання. Пакуль што падаецца, што разважанні не пазбаўлены падстаў. Большая частка тапонімаў, якія згадваліся ў матэрыяле - гэта засценкі, фальваркі, ці зусім маленькія вёскі, якія насамрэч маглі быць названы адпаведна з фантазіяй уладальнікаў. Фантазіі трэба сказаць багатай і разнастайнай.

* Пры падрыхтоўцы гэтага матэрыяла аўтар скарыстаўся каштоўнейшымі парадамі Надзеі і Упадзіміра Кандрусевічаў, для якіх італьянская мова - адно з захапленняў, а таксама Ніколы Антаначы, выкладчыка лінгвістычнага ўніверсітэта ў Мінску, сапраўднага італьянца. Усім ім шчыра ўдзячнасць.

У 1999 г. у Браслаў прыязджаў вядомы французскі гісторык, даследчык эпохі напалеонаўскіх войск, дырэктар Цэнтра Напалеонаўскіх даследаванняў Фернан Бакур. Ён хацеў азнаёміцца з мясцінамі, звязанымі з адным з герояў яго даследаванняў Іаахімам Мюратам (1767 – 1815 гг.). Гэта быў адзін з найбольш здольных палкаводцаў, маршал, папличнік імператара Францыі, сваяк (муж сястры Напалеона Караліны). Акрамя гэтага ён насіў гучны тытул – кароль Неапалітанскі. Неапалітанскае каралеўства існавала ў 1806 – 1815 гадах, падчас акупацыі французскіх войск. Напалеон на чале гэтага дзяржаўнага ўтварэння ставіў сваіх палкаводцаў. Спачатку – Жозефа Банапарта (1806 – 1808 гг.), Пасля І.Мюрата (1808 – 1815 гг.). Як кароль Неапалітанскі Мюрат насіў імя Іаахім – Напалеон.

У час вайны Францыі з Расійскай імперыяй Напалеон

Кастусь Шыдлоўскі

Бяльмонты – рэзідэнцыя караля Неапалі

даручыў Мюрата камандаванне двума кавалерыйскімі карпусамі, якія дзейнічалі асобна ад Вялікай Арміі. Мюрат рухаўся за адступаючай у бок Дрысы 1-й Заходняй Арміяй расіян пад камандаваннем Барклая дэ Толі. Асноўныя сілы і расіян, і Мюрата праходзілі праз Браслаўшчыну.

На Браслаўшчыне І.Мюрат быў 11 дзён, з якіх 7 прыпадае на Бяльмонты. Маршал Францыі не спяшаўся ўслед за непрыцелем. Напалеон паставіў перад ім задачу назіраць за іх дзеяннямі, пастаянна інфарміраваць аб сітуацыі і пры неабходнасці забяспечваць прыкрыццё аперацый Вялікай Арміі. Мюрата карцела знайсці зручнае месца для размяшчэння стаўкі. Ён не знайшоў такога ні ў Відзах, ні ў Опсе, ні ў Браславе, які французы ахарактарызавалі ўвогуле як вёску.

Бяльмонты з прадстаўнічым мураваным палацам падыходзілі для рэзідэнцыі Мюрата як найбольш. Напачатку маёнтка даў прытулак расіянам. 6 ліпеня а 10-й гадзіне раніцы сюды завітаў расійскі імператар Аляксандр I з вялікім князем Канстанцінам. Імператар спяшаўся ў Дрысу і не стаў затрымавацца ў палацы на ноч. Увечары імператарская стаўка рушыла да Ікаэні. Палац заняў са штабам Барклая дэ Толі. 9 ліпеня ўсе расійскія часці пакінулі Бяльмонты і наваколле. Генерал Себасціані, які ўвайшоў 10 ліпеня ў Браслаў, накіраваў у маёнтка кавалерыйскую брыгаду Сен-Жэні (генерала, якога возьмуць у палон гусары Я.Кульнёва падчас Друйскага бою). Сам Мюрат распарадзіўся адправіць у Бяльмонты часці Фрыяна і Гюдэна. Неўзабаве і сам накіраваўся сюды, бо паводле звестак генерала Себасціані, нічога іншага годнага маршала і караля ў наваколлі Браслава не было. (Адзначым, што да прызначэння на каралеўскую пасаду І.Мюрат быў уладальнікам шыкоўнага палаца на Елісейскіх палях у Парыжы – сучаснай рэзідэнцыі прэзідэнта Францыі. Раскоша акружала яго і ў Неапалі. А па паходжанні І.Мюрат – сын карчмара)

13 ліпеня І.Мюрат прыбывае ў Бяльмонты. Колькасць праведзеных тут дзён сведчыць, што палкаводзец атрымаў зручную рэзідэнцыю. Мюрат вядзе вельмі ажыўленную перапіску. Па некалькі разоў на дзень ён адпраўляе лісты і данясенні

імператару. Усяго іх напісана каля 20. Лісты Мюрата да Напалеона апублікаваны ў першым томе працы гісторыка Фабры (Парыж.1900). Мюрат падрабязна распавядаў пра дзеянні і паводзіны расіян, дзеянні падначаленных яму часцей. З Бяльмонтаў Мюрат паведамляў аб сутычках з кавалерыстамі генерала Кульнева пад Друяй, аб сітуацыі вакол Дрысенскага лагера. З 18 ліпеня Напалеон увогуле знаходзіўся ўсяго толькі ў 70 км ад Бяльмонтаў, у Глыбокім. З Бяльмонтаў І.Мюрат адпраўляў карэспандэнцыю і іншым адрасатам, у т.л. і па справах свайго каралеўства. У сваю чаргу ў палац пастаянна сцякалася інфармацыя ад падраздзяленняў, падпарадкаваных палкаводцу. Няма сумненняў, што І.Мюрат шмат працаваў. Аднак

Уладзімір Кандрусевіч. Мюрат
у Бяльмонтах. Дрэварыт

напэўна меў магчымасць адпачыць ад важных клопатаў. Пра гэта сведчыць верш, знойдзены ў яго архіве. Напісаны ён у Бяльмонтах.

*Тут гаспадарыць мяккі мір, нягледзячы на вайну,
Ціш лясоў, іх гасціннае асяроддзе
Запрашаюць да адпачынку абязброенная вайна,
І ўсё тут дыхае шчасцем і пашчотай.*

Гэты невялікі фрагмент сведчыць аб рамантычным настроі маршала. Традыцыя кажа, што І.Мюрата вельмі спадабалася Канстанцыя Плятэр, жонка ўладальніка маёнтка Станіслава Мануццы. Нават гаварылася аб нейкай рамантычнай сувязі і, што нібыта ў жанчыне трэба шукаць прычыну затрымкі Мюрата ў Бяльмонтах. Магчыма гэтыя звесткі не пазбаўлены сэнсу.

У караля Неапалітанскага былі добрыя стасункі з гаспадаром, якога ён лічыў за франкафіла. Сапраўды, С.Мануццы вітаў Напалеона і французскую ўладу, стаў надпрэфектам Браслаўскага павета. Капі С.Мануццы адправіўся на сустрэчу з імператарам, Мюрат даў яму рэкамендацыйны ліст, у якім адзначалася і тое, што ўладальнік маёнтка належыць да кола ўплывоў асоб у сваім рэгіёне.

Напэўна І.Мюрата імпанавала і назва самага маёнтка, прыгажосць краявідаў. Па іроніі лёсу ў ХХ ст. некаторыя турысты называлі Браслаў з-за азёрных краявідаў Паўночным Неапалем, Замкавую гару параўновалі з Везувіем. У добрае надвор'е кароль Неапаліта мог бачыць і Браслаў з яго дзесяткам хацін і сілуэт гарадзішча, толькі наўраце рамантычнае параўнанне магло прыйсці яму да галавы. Дарэчы, І.Мюрат быў удзельнікам Егіпецкай экспедыцыі канца XVIII ст. і напэўна ведаў пра Разецкі камень. Ці звярнуў ён увагу на назву вёскі Разета, праз якую праезджаў на дарозе з Опсы?

Што да верша, напісанага ў Бяльмонтах, то пазней у Неапалі да яго сачынілі музыку.

Якія б не былі прычыны затрымкі І.Мюрата ў Бяльмонтах, сітуацыя вымушала рухацца далей. 19 ліпеня, увечары, Мюрат пераязджае ў Навапак (гэта яшчэ гістарычная Браслаўшчына, сучасны Мёрскі раён). У Бяльмонтах засталася каля 50 нямоглых жаўнераў. Напрыканцы месяца палкаводзец быў ужо на Смаленшчыне.

У гісторыі Бяльмонцкага палаца ліпеньскія дні 1812 г. – безумоўная кульмінацыя. Бліскучая роля каралеўскай рэзідэнцыі нажалі аказалася вельмі кароткай. Неўзабаве прадстаўнічы будынак пачалі руйнаваць, па волі гаспадара і былая веліч да рэзідэнцыі ўжо ніколі не вернецца.

Напалеон у Бяльмонтах

Не, размова ў гэтым матэрыяле пойдзе не пра імператара Францыі. Славуты палкаводзец падчас вайны 1812 г. прыпыняўся ў 70 кіламетрах ад маёнтка, у Безавеччы пад Глыбокім. З Бяльмонтаў ён атрымліваў толькі лісты ад свайго палкаводца, маршала Францыі І.Мюрата. Чытач ужо ведае гэта.

Бяльмонты наведваў іншы Напалеон - Напалеон Орда (1807 - 1883 гг.), вядомы піяніст, кампазітар, мастак (імя сваё ён атрымаў у гонар французскага імператара). Нарадзіўся гэты дзеяч культуры братніх народаў Рэчы Паспалітай у нас, у Беларусі, на Палессі (сучасны Янаўскі раён Берасцейшчыны). 12 лютага 2007 года грамадскасць Беларусі, Польшчы, Літвы, Украіны, шэрагу іншых краін будзе адзначаць 200-годдзе з дня нараджэння Н.Орды. Некаторыя юбілейныя мерапрыемствы ўжо адбыліся. Да прыкладу, цэнтр імя Язэпа Драздовіча правёў мастацкі пленэр, прысвечаны Н.Ордзе, удзельнікі якога наведалі і Браслаўшчыну. Бо Браслаўшчына - адзін з тых шматлікіх рэгіёнаў былой Рэчы Паспалітай, дзе пабываў і сам мастак. Свае знакамітыя вандроўкі па краю мастак пачаў ужо ў сталым веку. А перад гэтым былі: і ўдзел у паўстанні 1830 -

1831 гг., адзначаны крыжом *Virtuti Militari*, і канфіскацыя маёнтка, і эміграцыя ў Заходнюю Еўропу. Н.Орда быў сябрам Адама Міцкевіча, Ф.Шапэна, Ф.Ліста. У 40-х гадах XIX ст. ён узначальваў італьянскую оперу ў Парыжы. У 50-х гадах захапіўся маляваннем з натуры. Аб'ездзіў прыгажэйшыя куточки Францыі, Іспаніі, Партугаліі, Германіі, Англіі, Італіі, Швейцарыі. У 1856 годзе Н.Орда вяртаецца на радзіму. У гэты час захапіўся краявідамі Украіны і стаў рабіць шэраг замалёвак з натуры. Падчас гэтай працы выспела ідэя аб'ехаць тэрыторыю былой Рэчы Паспалітай і замалёваць славутыя гістарычныя мясціны, помнікі архітэктуры. Пачаліся сістэматычныя вандроўкі па даўніх ваяводствах рэспублікі.

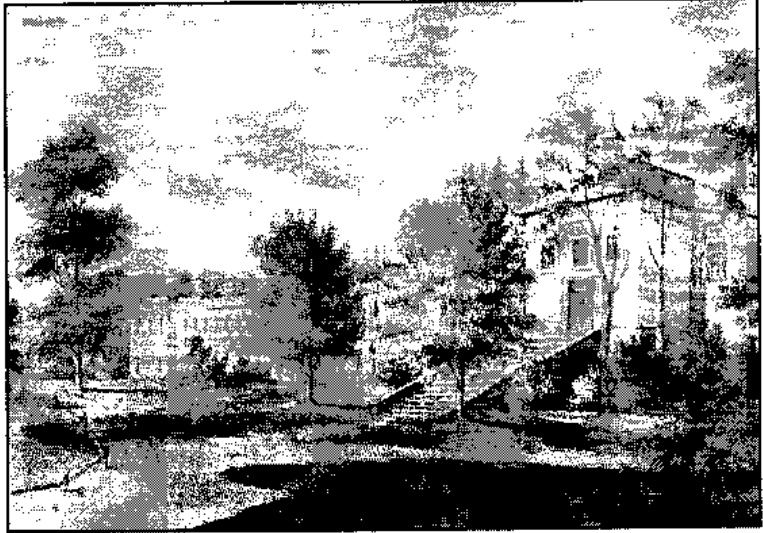
У 1870-1874 гг. Н.Орда наведвае ваяводства Кіеўскае і Падольскае, у 1874 - 1876 гг. - Ковеншчыну і Інфлянты (сучасная Латгалія), у 1876 - 1977 гг. - Віленшчыну і Магілёўшчыну. Плён паездак - сотні замалёвак, выкананых з дакладнасцю і стараннем. Большая частка прац Н.Орды зберагаецца ў двух музеях Польшчы: Кракаўскім нацыянальным (971 праца) і Варшаўскім нацыянальным (30 прац).

Сярод гэтага багацця ёсць і 6 замалёвак з Браслаўшчыны. Наш край Н.Орда наведаў летам 1876 г. Зрабіў замалёўкі Друі,

Браслава, маёнтка Мейшты пад Відзамі, які звязаны з Ваўжэцкімі і Булак-Балаховічам (цяпер гэта тэрыторыя Літвы) і Бяльмонтаў. Бяльмонтам прысвечаны 3 замалёўкі. Першая выканана 12 чэрвеня, дзве другія - 30 чэрвеня і 1 ліпеня. Ці то маёнтка Н.Орда наведваў двойчы, ці то скарыстаўся гасціннасцю Плятэраў і адначыў у прыгожым месцы. Замалёўка ад 12 чэрвеня прадстаўляе выгляд галоўнага праезду палаца з боку пад'ездной дарогі. На пярэднім плане змешчана капліца, якая ў той час была дзейнічаючай. Двухпавярховы мураваны палац намалёваны так, што не відаць дэталей архітэктуры, дэжору. Нават не заўважна, што будынак у стане руіны.

30 чэрвеня Н.Орда паўтарыў замалёўку амаль з гэтай жа кропкі. У будынку палаца выразна вылучаюцца рызаліты (выступаючыя часткі), бачны атык, які завяршаў дэкор фасада, іншыя дэталі). Больш выразна чытаецца і архітэктура капліцы, асноўны аб'ём якой уяўляў сабой ратонду.

1 ліпеня выканана замалёўка фасада з боку нарка. Бачны стромкі схіл пагорка з тэрасамі. Фасад з гэтага боку меў толькі

Н.Орда. Капліца і палац у Бяльмонтах.
12 чэрвеня 1876 г.

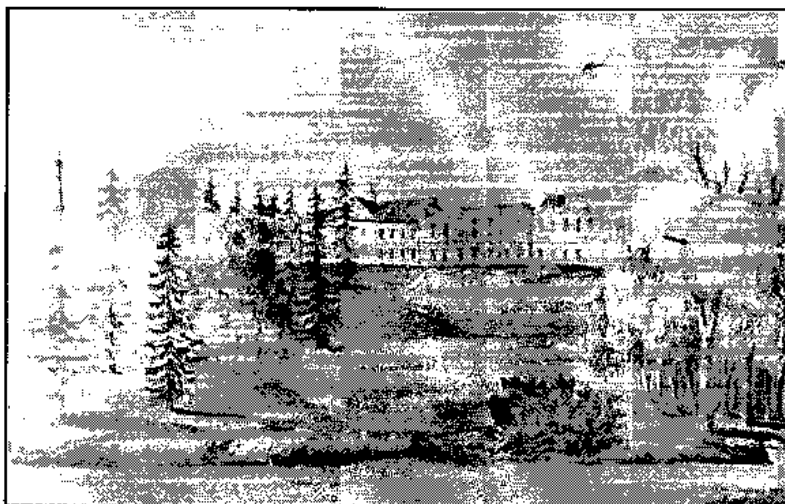

Той жа сюжэт на замалёўцы ад 30 чэрвеня.
Палац паказаны больш выразна

цэнтральны рызаліт. Можна заўважыць, што дах разбураны не ўсюды, ён захаваны ў той частцы, якая прымыкала да капліцы.

На пярэднім плане замалёўкі - элементы парка і прасека, якая вяла да возера, прысады з розных парод дрэў і бераг штучнага стаўка. Замалёўка была выканана з вострава, што ў цэнтры гэтага стаўка. Па тэхніцы выканання ўсе тры працы Н.Орды - гэта малюнкi алоўкам з падмалёўкай акварэллю.

Калі Напалеон Орда рабіў свае замалёўкі па ўсёй былой Рэчы Паспалітай, ён усведамляў, што яго працы будуць мець не толькі мастацкую вартасць, але найперш - гістарычную. Мастак меў рацыю, шмат якія помнікі не захаваліся да нашага часу. Замалёўкі, выкананыя ў Бяльмонтах, таксама з'яўляюцца неацэнным гістарычным сведчаннем мінулага шыкоўнай рэзідэнцыі.

Бяльмонцкая рэзідэнцыя з боку парка

ПЛАН БЯЛЬМОНЦКАГА НАВАКОЛЛЯ

У Расійскім дзяржаўным ваенна-гістарычным архіве зберагаецца рукапісны план наваколля маёнтка Бяльмонта (Ф.846, воп.16, спр.19540, арк.15). Зроблены ён вайскоўцамі ў пач. XIX ст., верагодней за ўсё перад вайной 1812 г., калі Браслаўшчына разглядалася як адзін з магчымых тэатраў ваенных дзеянняў.

Забудова сядзібы і парк знаходзяцца ў цэнтры плана, а наваколле ахоплівае каля 4 - 5 кіламетраў. План добра перадае рэльеф мясцовасці - пагоркі, паніжэнні, лясныя і балоцістыя масівы. Бачна, што асноўны палац займае пляцоўку аднаго з высокіх пагоркаў. Будынак палаца быў арыентаваны доўгай вострой з поўначы на поўдзень. У плане вылучаюцца тры рызаліты. Па баках ад палаца знаходзіліся два доўгія флігелі. Палац і флігелі ўтваралі ўнутраны двор. Да яго вяла дарога, перад уездам дарога па мосце перасякала роў (хутчэй за ўсё, штучны). На ўсход ад палаца вылучаюцца контуры парка, з прасекай, што адкрывала перспектыву на возера, штучны ставок. Побач з пад'язной дарогай знаходзіліся касцёл (паўночнай) і карчма (паўднёвай). У бліжэйшым наваколлі можна налічыць яшчэ каля 10 будынкаў, відаць, гаспадарчага прызначэння. Яны не канцэнтруюцца ў якім адным месцы, а адвольна раскіданы. Тэрыторыя, якая прымыкала да маёнтка, у той час была слаба заселена. Азначаны:

Ахрэмаўцы (12 двароў), Самавольцы (12), Разета (10), Перамірцы (9), Шакуры (6), Песткуны (2), Марозаўшчына (1) і фальварак Альгердова. Калі параўнаць гэты план з картай пач. XX ст. розніца ў засяленні будзе вялізная. На плане адлюстравана дарожная сетка. Побач з маёнткам праходзіла дарога з Глыбокага да Браслава (участак Рыжскага гасцінца). Гэта дарога і цяпер захоўвае сваё важнае значэнне. Затое страцілі сваё значэнне дарогі, якія вялі ад Бяльмонта да Опсы, праз Разету і дарога да Іказні. Звяртае ўвагу прамая як струна дарога ад Бяльмонтаў на Самавольцы. Яе будоўлю трэба звязваць з маёнткам (дарога дакладна пераходзіла ў галоўны пад'езд да палаца і мела адну воць з прасекай у парку). На плане дарога яшчэ не завершана.

Дададзім, што на плане дакладна нанесены азёры і рачулки наваколля.

Такім чынам, план каштоўны не толькі для даследавання гісторыі маёнтка, але і добра адлюстроўвае географічныя асаблівасці наваколля, якія надзвычай цікава параўноўваць з сучаснымі.

